

تحلیل نهادی نقش و عملکرد جمعیت هلال احمر در دوران دفاع مقدس

مینو سلیمی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۲۹

چکیده:

امدادگران و نجات‌گران هلال احمر جزو نیروهای تأثیرگذار و مهم در توسعه امدادی، فرهنگی و سلامتی در کشور هستند. تحلیل عملکرد و نقش هلال احمر ایران به عنوان یک نهاد بسیار قدیمی، نمادین و متأثر از ساختارهای سیاسی و اجتماعی در دوران دفاع مقدس، بر اساس نظریه نهادی، هدف این پژوهش است. در دوران دفاع مقدس، «میدان نهادی» ایران به طور کامل دگرگون شد و هلال احمر در مرکز این تحولات قرار گرفت. این پژوهش بر اساس مطالعات اسنادی و مصاحبه‌های عمیق و نیمه ساختاریافته به دنبال پاسخگویی به پرسش‌هایی است که با توجه به پیروزی انقلاب و آغاز جنگ، عملکرد نیروهای هلال احمر به عنوان سازمانی بشردوستانه نسبت به استانداردهای جهانی این گونه نهادها چگونه بود؟ عملکرد هلال احمر در دوران دفاع مقدس تا چه اندازه توانست در مشروعیت بخشی جهانی و ملی برای این نهاد مؤثر باشد؟ یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که چگونه هلال احمر در دوران جنگ، برای بقا و موفقیت نهادی خود، خود را نه با استانداردهای جهانی بلکه با الزامات یک میدان نهادی کاملاً ملی و انقلابی هم‌شکل کرد و در این راه به طور هم‌زمان هم ابزار دولت و هم نماد ایثار مردم بود. این دوران برای هلال احمر نقطه عطفی بود که بتواند پشتیبانی عمومی گسترده‌ای به راه انداخته و مأموریت بشردوستانه خود را با بهترین شکل به انجام رساند.

واژگان اصلی: جنگ تحمیلی، هلال احمر، همبستگی و ادغام، نظریه نهادی، مشروعیت..

۱. استادیار گروه انسان‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

مقدمه

جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران یک سازمان غیرانتفاعی ایرانی و عضوی از نهضت بین‌المللی صلیب سرخ و هلال احمر است و در داخل کشور ایران و در برخی موارد در دیگر مناطق جهان به فعالیت‌های امدادی و بشردوستانه فعالیت دارد. هلال احمر طبق وظایف بین‌المللی خود (کمیته بین‌المللی صلیب سرخ) باید در مواقع بروز بحران‌هایی نظیر سیل، زلزله، جنگ و غیره در داخل و خارج مرزها به امدادسانی و خروج مصدومان و قربانیان این حوادث کمک کند. هلال احمر جمهوری اسلامی ایران دارای سازمان‌های زیرشاخه متعددی است که طیف گسترده‌ای از خدمات پزشکی، بهداشتی، آموزشی و امدادی را در برمی‌گیرند (دهقان، ۱۳۹۷: ۲۵).

با پیروزی انقلاب اسلامی جمعیت شیر خورشید سرخ ایران پس از تغییر نام به جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران تحت مدیریت کادر انقلابی جدید خود با رویکردی جهادگرانه عهده‌دار مأموریت‌ها و وظایفی گشت که در حوزه سازمانی چنین مؤسسات بشردوستانه‌ای انتظار انجام آن می‌رود و در شرح خدمتشان نیز مندرج است.

این جمعیت ضمن کسب هویتی نو، ناشی از آموزه‌های اسلامی و نوع‌دوستی دینی برای ایفای اقدامات ایثارگرانه و امدادگرانه‌اش کانونی جوشان بود برای تجمع خیل کثیری از جوانان پاک‌نهاد و پرشور که با اعتقادات دینی و عرق انقلابی و میهنی خویش، سرشار از انرژی و انگیزه برای ارائه خدمات به آسیب‌دیدگان ناشی از بلاهای طبیعی یا ناآرامی‌ها و درگیری‌های داخلی بودند. درواقع مأموریت‌های این جمعیت آنگاه که با آموزه‌های آیینی و انقلابی درآمیخت و رنگ و نمودی عبادی و اعتقادی به خود گرفت. هر کس را به دلیل کسب بهره‌ای معنوی و ادای تکلیف میهنی و دینی به‌سوی همکاری با خود تحریک و تحریض می‌نمود. با شروع جنگ تحمیلی مأموریت‌ها و وظایف هلال احمر که از منظر اسلامی و انسانی ممدوح و مقدس شمرده شده است به‌سوی امداد و خدمات‌رسانی به رزمندگان و جبهه‌ها و همچنین هموطنان آسیب‌دیده از جنگ سوق و جهت‌گیری پیدا کرد و ارزش معنوی و مقدس آن صدچندان گشت. به‌گونه‌ای که کادر، پرسنل و اعضاء وابسته آن با تلاش‌های خستگی‌ناپذیر همه ظرفیت و توان فردی و سازمانی خود را در طبق اخلاص نهاده در سخت‌ترین تنگناها و مضامین با قبول همه‌گونه خطری به ارائه خدمات و اقدامات مقتضی می‌پرداختند (پورساداتی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۷).

از تلاش‌ها و فعالیت‌های جمعیت هلال احمر ایران در راستای جایگاه مهمی که در طی هشت

سال جنگ و پس از آن بر عهده داشت به عنوان حضوری مؤثر و نقش آفرین یاد می‌شود. این پژوهش باهدف شناخت مطالعه مواردی که باعث افزایش عملکرد و مشروعیت بخشی به این نیروها در زمان جنگ شده است به دنبال پاسخگویی به پرسش‌هایی است که با توجه به پیروزی انقلاب و آغاز جنگ، عملکرد نیروهای هلال احمر به عنوان سازمانی بشردوستانه نسبت به استانداردهای جهانی این گونه نهادها چگونه بود؟ و آیا این نهاد حمایت دولت و مردم در راستای خدمات‌رسانی‌های خود را داشت؟ عملکرد هلال احمر در دوران دفاع مقدس تا چه اندازه توانست در مشروعیت بخشی جهانی و ملی برای این نهاد مؤثر باشد؟ شناخت عملکرد جمعیت هلال احمر با توجه به مسئولیت نهادی و اصلی‌اش که از همان آغاز مسئول و متولی وظیفه خود در دوران بسیار مهم و حساس دفاع مقدس گردید می‌تواند این نهاد را برای مسئولیت خود در تمامی بحران‌های انسانی و طبیعی آماده‌تر نماید.

پیشینه پژوهش

اسدی کرد در مقاله‌اش با عنوان «جایگاه و نقش جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران در جنگ عراق با ایران» (۱۳۹۹)، به تبیین جایگاه قانونی و بررسی نقش هدایتگری بیان عملکرد جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران در جریان جنگ عراق با ایران در بازه‌ی زمانی ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷ ه.ش است. پژوهشگر در اثر خود بر آن است تا با بهره‌مندی از دانش نظری و عملی به جایگاه، عملکرد و تجارب ارزنده و استثنایی این سازمان امدادی در دوران دفاع مقدس بپردازد. پورساداتی و همکاران (۱۴۰۱)، در کتاب «حماسه سرخ» به نقش و عملکرد جمعیت هلال احمر در دوران دفاع مقدس و شناسنامه شهدای امدادگر هلال پرداخته است. سید حمید رهنما (۱۴۰۲)، در کتاب «روپوش‌های خونین» به نقش هلال احمر در بهداری رزمی در جنگ پرداخته است. حمیدرضا غلامی و همکاران (۱۳۹۵)، در کتاب «امداد و انتقال در هشت سال دفاع مقدس و تجارب آن» به نیروهای امدادی و پرستاری آنان پرداخته‌اند بود. در این کتاب که در هشت فصل به شرح فعالیت‌های بهداری رزمی در دفاع مقدس پرداخته شده است. با استفاده از تجارب به‌دست‌آمده، الگویی برای امداد و انتقال در شرایط بحران ارائه شده است. میترا کمالی (۱۴۰۰)، در کتاب «آیه‌های مهربانی، خاطرات زنان امدادگر در دفاع مقدس» به نقش و عملکرد زنان امدادگر در دوران دفاع مقدس پرداخته است. صفایی هوادرق و همکاران (۱۳۹۸)، در مقاله با

عنوان «بررسی عملکرد بهداری رزمی در دفاع مقدس» به دستاوردهای علمی و تجربی بهداری رزمی در طول هشت سال دفاع مقدس پرداخته است.

مطالعات مربوط به نقش نیروهای هلال‌احمر در دوران دفاع مقدس از آن جمله پژوهش‌هایی است که به فعالیت‌های هلال‌احمر در دوران دفاع مقدس و نیروهای آن در بخش‌هایی مختلف پرداخته‌اند اما نشان نداده‌اند عملکرد هلال‌احمر چگونه توانسته است مطلوب و مشروع باشد. به‌گونه‌ای که از این دوران در خدمت‌رسانی این نهاد به‌عنوان دورانی درخشان یاد شود و فعالیت‌های این دوران برای بهبود عملکرد این نهاد در زمان‌های دیگر برجسته گردد. این پژوهش با توجه به پژوهش‌های دیگر، شناخت این مهم را هدف خود دانسته و درصدد دستیابی به فهمی نهادین از عملکرد این نهاد در دوران دفاع مقدس است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با توجه به ماهیت و اهداف خود در بین رویکردهای روش‌شناختی موجود از نوعی روش‌شناسی کیفی تحت عنوان تاریخ‌شفاهی و تکنیک‌هایی همچون مشاهده، گفتگو و مصاحبه‌های عمیق استفاده کرده است. این پژوهش با روش تحلیل مضمون به شناخت وضعیت و عملکرد نیروهای هلال‌احمر در دوران دفاع مقدس پرداخته است.

تاریخ شفاهی سندی از جنس صوت و تصویر است که یک منبع دست اول تاریخی به دست می‌آید (نیک‌رهی و اسماعیلی، ۱۴۰۱: ۹۲). جمع‌آوری و نگهداری اطلاعات دست اول و ارائه آن‌ها به محققان، مهم‌ترین وظیفه تاریخ‌شفاهی است (پارسایان و اعرابی، ۱۳۹۲: ۱۸). تاریخ شفاهی با ذهن و حافظه، رویدادها و وقایع را بازیابی می‌کند؛ بنابراین موضوع آن به لحاظ زمانی تا جایی ارجاع می‌یابد که برای ذهن تاریک نیست اما در همین دامنه زمانی موضوع‌ها ممکن است نامحدود باشند (کاظمی و همکاران، ۱۴۰۰: ۵). تاریخ شفاهی روایت‌ها و مشاهده‌هایی را شامل می‌شود که در مکان‌های زیست و جدال راوی قرار دارند. انباشت خاطره‌ها در ذهن‌ها بدون در نظر گرفتن مکان آن‌ها ممکن نیست (نورایی، ۱۳۸۷: ۸۷). درواقع تاریخ شفاهی تکنیکی است که باهدف پاسخگویی به سؤالات مشخص به مصاحبه با افراد شاهد و مطلع می‌پردازد (حسن‌آبادی، ۱۳۸۵: ۲۱).

داده‌های این پژوهش از طریق مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته با ۱۲ نفر از کسانی که به‌عنوان نیروهای هلال‌احمر در دوران جنگ نقش داشته‌اند، به دست آمده است. مصاحبه‌ها با سؤالات کلی شروع و با سؤالات کاوش‌گرایانه ادامه یافت. داده‌ها در دو ماه جمع‌آوری، ثبت و کدگذاری و در قالب مضامین اصلی طبقه‌بندی شدند. از آنجا که بعد از این مصاحبه‌ها مفاهیم جدید در مصاحبه‌های بعدی تکرار نشد، این پژوهش بر اساس همان مصاحبه‌ها با ۱۲ نفر به اشیاع دست پیدا کرد. برای انجام مصاحبه‌های این مطالعه به استان‌های کرمانشاه، ایلام و خوزستان که میدان اصلی فعالیت‌های هلال‌احمر در دوران دفاع مقدس بوده، مسافرت کرده و در آنجا و در تهران با افراد موردنظر مصاحبه انجام شد. روش اجرای طرح بعد از جمع‌آوری داده‌ها، آن‌ها را مرتب و داده‌ها به متن تبدیل می‌شوند. پس از تبدیل و تنظیم داده‌ها در مرحله بعدی بلافاصله سازمان‌دهی داده‌ها آغاز می‌شود. در مرحله سوم کدگذاری داده‌ها به معنای دسته‌بندی و اختصاص خصوصیات و الگوها به داده‌های جمع‌آوری شده انجام می‌گیرد. در مرحله چهارم اعتبارسنجی داده‌ها انجام می‌شود و درنهایت در روند تحلیل داده‌ها گزارشی که می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد و استنتاج یافته‌های پژوهش را با خود دارد در اختیار برنامه‌ریزان و پژوهشگران قرار می‌گیرد.

روش تحلیل داده‌ها در این پژوهش روش تحلیل مضمون براون و کلارک (۲۰۰۶) است. در این روش همه مصاحبه‌ها به‌صورت خط به خط تحلیل شد. براون و کلارک فرایند تحلیل داده‌ها را دارای سه مرحله‌ی توصیف متن، تشریح، تفسیر متن، ادغام و یکپارچه کردن دوباره متن می‌دانند. بنابراین تحلیل اطلاعات این پژوهش طی سه مرحله (۱) کدگذاری باز (شناسایی مباحث، ویژگی‌ها و زمینه‌ها) (۲) کدهای محوری (دسته‌بندی مضامین) (۳) کدهای انتخابی یا مضامین فراگیر انجام گرفت. در این روش، بر اساس یک‌رویه مشخص و در سه سطح مضامین پایه (کدها و نکات کلیدی موجود در متن)، مضامین سازمان‌دهنده (مضامین به‌دست‌آمده از ترکیب و تلخیص مضامین پایه) و مضامین فراگیر (مضامین عالی دربرگیرنده اصول حاکم بر متن به‌عنوان یک کل) را نظامند می‌کند و نقش‌هایی از کل مضامین با توجه به رابطه اعم و اخص با یکدیگر در آن شبکه جایگذاری شدند (جلیلی، ۱۳۹۲: ۱۲۷).

برای ارزیابی کیفیت و اعتبار یافته‌های تحلیل مضمون از دریافت بازخورد از مصاحبه‌شوندگان استفاده شد که بعضی از مصاحبه‌ها مورد بازنگری قرار گرفتند. از آنجا که بخش عظیم یافته‌های

¹ - Braun & Clarke

این پژوهش بر مبنای مصاحبه انجام شده است، تمامی اصول اخلاقی در این پژوهش در نظر گرفته شده است. شرکت‌کنندگان در جریان هدف پژوهش و مراحل اجرای آن قرار گرفتند. آن‌ها همچنین از محرمانه بودن اطلاعات خود اطمینان داشتند و جهت افزایش اعتباریابی پژوهش بعد از جمع‌آوری یافته‌های پژوهش، نتایج با آنان مرور شد.

جدول ۱. ویژگی‌های مصاحبه‌شوندگان

ردیف	نام	شغل
۱	غلامرضا آذر کیوان	بازنشسته هلال‌احمر
۲	نعمت الله. ن	امدادگر دوران جنگ
۳	م. محسن پور	بازنشسته هلال‌احمر
۴	ج. شجاع فرد	امدادگر دوران جنگ
۵	ل. باقری	بازنشسته هلال‌احمر
۶	معصومه رامهرمی	امدادگر دوران جنگ
۷	حاجی صفرعلی	بازنشسته هلال‌احمر
۸	امیر. ب	امدادگر هلال‌احمر
۹	محمدرضا معاونی	امدادگر هلال‌احمر
۱۰	رضا فداکار	امدادگر هلال‌احمر
۱۱	ایران ترابی	نویسنده و امدادگر
۱۲	فاطمه دوست کامی	نویسنده و امدادگر

چهارچوب مفهومی

سازمان‌ها در موقعیت‌های مختلف به‌ویژه موقعیت‌های بحرانی باید با اتخاذ شیوه‌هایی درصدد حفظ موقعیت خود یا دسترسی به موقعیت‌های بهتر باشند، در غیر این صورت آینده سازمان با شکست مواجه خواهد شد. فیلیپ سلزنیک (پدر نظریه نهادی) در نظریه نهادی ادعا می‌کند که سازمان‌ها نه تنها باید با کشمکش‌های داخلی بلکه باید با ارزش‌های جامعه بیرونی نیز منطبق و

¹ - Felipe Selznick

سازگار شوند. از این رو سازمان‌ها همیشه در معرض اعمال فشارهای بیرونی هستند و باید در برابر این فشارها، واکنش‌ها و شیوه‌های مناسب را به کار گیرند. این انطباق با خواست‌های محیطی سبب سازگاری با محیط، کسب منابع و مشروعیت می‌شود (سعیدپور و احمدی کهنعلی، ۱۳۹۵: ۲۰).

در دوره‌ای که منابع کشور محدود است، بسیار مهم است تا ارتباط بین سیاست‌های عمومی و واکنش‌های عمومی و واکنش‌های راهبردی سازمان و نهادها را نسبت به آن سیاست‌ها بدانیم (Goodstein, 1994: 357). دیدگاه نهادی اذعان می‌کند که نهادهای رسمی و غیررسمی «قواعد بازی» می‌باشند که سازمان‌ها برای حفظ مشروعیت‌شان بدان نیاز دارند؛ همچنین مشروعیت یک سازمان از پذیرش آن سازمان از سوی ذی‌نفعان در محیطش حاصل می‌شود؛ بنابراین سازمان‌ها نیاز دارند تا در مقابل فشار ذی‌نفعان و نهادها برای به دست آوردن و حفظ مشروعیت و واکنش نشان دهند (Peng et al, 2008: 28). نظریه نهادی نوین بیان می‌دارد که سازمان‌ها بر اساس پذیرش فشارهای نهادی به‌طور اجتماعی مشروعیت، منابع و بقا کسب می‌کنند. این نظریه، عملیات سازمان را در بعد راهبردی و نهادی به‌عنوان پاسخ به فشارهای رقابتی و نهادی به‌عنوان پاسخ به فشارهای رقابتی و نهادی تشریح می‌کند (Goodstein, 1994: 362).

یکی از وظایف مهم مدیران ارشد سازمان‌ها سازگاری با تحولات بیرونی سازمان و کسب کارآمدی از طریق تحصیل منابع و مشروعیت در محیط اجتماعی می‌باشد. این تحولات بیرونی که سبب فشارهای نهادی می‌شود، مدیریت را بر آن می‌دارد تا از خود واکنش نشان دهد. در حقیقت سازمان‌ها به‌طور راهبردی به شرایط نهادی واکنش نشان می‌دهند. اسکات (۲۰۰۱) اذعان دارد که از مدیران انتظار می‌رود تا با تصمیم‌گیری‌های راهبردی عقلانی به فشارهای نهادی واکنش نشان دهند (Scott, 2001: 151). اسکات (۲۰۰۱) این موضوع را به‌عنوان هدف نهایی برای «منطبق شدن، یا حالا و یا بعداً» می‌داند. در انطباق با چنین تفکری، انتظارات نهادی به‌عنوان توافقاتی در مورد راه درست انجام دادن چیزها در نظر گرفته می‌شوند. باین حال، منافع سازمان‌ها در مطالعاتی که به دنبال فهم شیوه‌های نهادینه شده بودند، کمتر مورد توجه قرار گرفته است. آن مطالعات بیشتر بر تأثیر فشارهای نهادی بر انطباق ساختاری و هم‌شکلی تمرکز داشته‌اند. آن‌ها فشارهای نهادی را که از طریق هنجارهای اجتماعی، آموزش حرفه‌ای، شیوه‌های اعتباردهی و مقررات دولتی تحت قرار می‌گیرد، تشریح کرده‌اند. بسیاری از نظریه‌پردازان نهادی بر تأثیر محیط نهادی بر انطباق و هم‌شکلی ساختاری تأکید کرده‌اند که منجر شده آن‌ها به دلیل نبود توجه کافی به نقش‌های عاملیت فعال،

قدرت و روابط میان سازمان‌ها و محیط‌شان مورد انتقاد قرار بگیرند (Guerreiro et al., 2012:484). در مقایسه با دیدگاه عمل‌گرای سنتی که سازمان را ماهیتی عقلایی با ساختارها، قوانین و روش‌های طراحی شده برای اجرای وظایف مشخص به‌طور کارآ در نظر می‌گرفت. بر مبنای نظریه‌های نهادی، سازمان‌ها، ساختارهای اجتماعی می‌باشند که در آن ساختارهای سازمانی، ابزارهای انطباق‌پذیر (به شکل واکنش به تعهدات و ویژگی‌های سازمان و همچنین اثرات و محدودیت‌های محیط خارجی) هستند؛ بنابراین، نهادها از نظر مکانیزم‌ها و نتایج تعامل میان سازمان‌ها و محیط خارجی‌شان متنوع هستند. کارهای سلزنیک شروع شاخه نهادگرایی در بررسی و تحلیل سازمانی است که به نظریه نهادی قدیم برمی‌گردد. این نظریه در نظریه نهادی نوین که توسط مایر و راون^۱ و دیماجیو و پاول^۲ بیان شده است، قرار دارد. نظریه نهادی نوین که دارای مبدأ جامعه‌شناختی قوی است، بحث‌های خود را بر این تصور که سازمان‌ها براساس پذیرش فشارهای نهادی اجباری، هنجاری و تقلیدی به‌طور اجتماعی مشروعیت، منابع و بقاء کسب می‌کنند، مطرح می‌کند (مشبکی و همکاران، ۱۳۸۹: ۷۲).

این مسئله دلالت بر انتقال ارزش‌های نهادی به ساختار، راهبردها و عملیات یک سازمان دارد که بدین‌وسیله هم‌شکلی ایجاد می‌شود. هاجسون اعتقاد دارد که نهاد طرز فکر یا طرز عملی شایع و باثبات است که در ویژگی‌های یک گروه یا آداب‌ورسوم مردم پنهان می‌باشد. شاید بتوان نهادها را حدومرز مجموعه انتخاب‌های افراد تعبیر کرد. نهادها قوانین بازی در یک جامعه هستند و یا محدودیت‌هایی هستند که تقابل انسان‌ها را شکل می‌دهند (آراستی و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۸۶). نورث (۱۹۹۰)، چارچوب نهادی جامعه شامل قواعد اساسی قانونی، اجتماعی و سیاسی را پیشنهاد کرد که پایه‌ای برای تولید و توزیع ایجاد کرده و حیطه انتخاب‌های راهبردی افراد و سازمان را محدود می‌کند. به گفته نورث، آن‌ها می‌توانند به‌صورت رسمی مانند قوانین سیاسی، اقتصادی و قوانین قراردادهای (تعاملات) و یا غیررسمی مانند رفتار، نگرش‌ها، ارزش‌ها، هنجارهای رفتاری و قراردادهای و به‌طور خلاصه فرهنگ یک جامعه را تعیین کنند. درحالی‌که پیکره حکومت می‌تواند به‌صورت تدریجی و غیرمستقیم بر نهادهای رسمی جامعه تأثیر بگذارد، نهادهای غیررسمی کمتر ملموس هستند و به‌طور معمول خارج از تأثیر مستقیم سیاست‌های عمومی می‌باشند (آراستی و

¹ -Mayer & Rovam

² - DiMaggio & Powell

دیگران، ۱۳۹۰: ۲۰۳). نظر آمون چیزما و ترور باک (۲۰۰۶)، در مورد تغییر نهادی به این شرح است که آنچه سازمان‌ها را در محیط ملی یکسان متمایز می‌گرداند. فشارهای اجتماعی، سیاسی ملی نیستند بلکه پویایی‌های درون‌سازمانی آن‌هاست. درحالی‌که نهادهای ملی بر اساس نظریه سنتی نهادی وابسته به مسیرند و سازمان‌ها تمایل به رفتار یکسان دارند. پویایی‌های درون‌سازمانی نظریه نئونهادی، تغییر سازمانی و اتخاذ عناصری از امور حکومتی را که سازمان آن‌ها کاراً و یا مشروع می‌بیند، تسریع و تسهیل می‌کند (Chizema & Buck, 2006:492). از نظر دیمجیو و پاول^۱ (۱۹۸۳) تئوری نهادی بر این اصل استوار است که رفتار سازمان‌ها تنها توسط ملاحظات فنی و کارایی تعیین نمی‌شود بلکه تحت تأثیر شدید فشارهای نهادی از محیط خود هستند. این فشارها سازمان‌ها را وادار می‌کنند تا برای کسب مشروعیت خود را با قواعد، هنجارها، باورها و انتظارات اجتماعی غالب هم‌شکل کنند. عملکرد یک سازمان در این چارچوب، تنها انجام درست کارها نیست بلکه انجام کارهایی است که از نظر اجتماعی درست و مقبول تلقی می‌شوند. بر اساس چهارچوب مفهومی این پژوهش و برای سنجش عملکرد هلال‌احمر ایران، می‌توانیم از نظریه‌های فیلیپ سلزنیک (۱۹۸۳)، دیمجیو و پاول (۱۹۸۳)، نورث (۱۹۹۰)، اسکات (۲۰۰۱)، آمون چیزما و ترور باک (۲۰۰۶) استفاده کنیم.

هم‌شکلی اجباری^۱

در این مفهوم نهادها در اوج وابستگی و ادغام با دولت و جامعه خود قرار می‌گیرند. در واقع نهادها عملاً به یک بازوی اجرایی حیاتی برای دولت‌ها در حال دفاع از یک سرزمین می‌شوند. در این مرحله یک سازمان از مشروعیت بیرونی (دولتی و حاکمیتی) برخوردار می‌شود. این ادغام در دوران دفاع مقدس برای هلال‌احمر ایران به این صورت بود. هلال‌احمر از یک سازمان مردم‌نهاد مستقل، به بخشی از ستاد پشتیبانی جنگ تبدیل شد. تصمیمات آن مستقیماً تحت تأثیر نیازهای جبهه و دستورات دولت جنگی قرار داشت. اگرچه کمک‌های مردمی به‌طور بی‌سابقه‌ای افزایش یافت، اما دولت نقش اصلی را در تأمین و تخصیص منابع (از جمله تجهیزات، سوخت و حتی نیروی انسانی) ایفا می‌کرد. این وابستگی شدید، اولویت‌های هلال‌احمر را کاملاً با اولویت‌های دولت همسو کرد.

¹ - Coercive Isomorphism

از دیدگاه مشروعیت دولتی_حاکمیتی، عملکرد هلال احمر در این دوره بسیار موفق ارزیابی می‌شد. زیرا کاملاً با اهداف کلان نظام در دفاع از تمامیت ارضی همسو شده بود و به یک نهاد خدمت‌رسان وفادار در پشتیبانی از جنگ تبدیل گشت.

هم‌شکلی تقلیدی^۱

در این بعد، شرایط جنگ باعث ایجاد یک تناقض و چالش بزرگ شد. در آن دوران از نظر سیاسی و اقتصادی تحت فشار و تحریم بود. ارتباط هلال احمر با نهادهای بین‌المللی مانند کمیته بین‌المللی صلیب سرخ بسیار پیچیده و تحت تأثیر روابط سیاسی قرار داشت. اگرچه در زمینه بازدید از اسرای جنگی و انتقال اطلاعات فعال بود، اما همکاری فنی کامل وجود نداشت.

به دلیل انزوای بین‌المللی و شرایط خاص جنگی که شبیه هیچ‌الگوی خارجی نبود، هلال احمر مجبور شد به مدل‌های بومی و داخلی متکی شود. تاکتیک‌های امداد و نجات، لجستیک و پشتیبانی به‌طور عمده در داخل و بر اساس تجربیات میدانی توسعه یافت. از دیدگاه مشروعیت بین‌المللی، عملکرد هلال احمر ممکن است با چالش روبرو می‌شد. اما از دیدگاه کارایی درونی، این سازمان نشان داد که می‌تواند در شرایط فقدان الگوی خارجی، با تکیه بر نوآوری و منابع داخلی، یک مدل بومی موفق برای مدیریت بحران در مقیاس بزرگ ایجاد کند.

هم‌شکلی هنجاری^۲

نقطه اوج موفقیت هلال احمر در دوران دفاع مقدس، در این مرحله بوده. جنگ یک بسیج عمومی عظیم را به وجود آورد. هزاران زن و مرد، جوان و پیر، به‌صورت داوطلبانه به هلال احمر پیوستند. این نیروها نه برای دستمزد، بلکه بر اساس هنجارهای فداکاری، ایثار و دفاع از میهن فعالیت می‌کردند. امدادگر هلال احمری در آن دوران به یک نماد تبدیل شد. این هویت، ترکیبی از مهارت‌های فنی امدادی با ارزش‌های عمیق مذهبی و میهنی بود. فرهنگ سازمانی هلال احمر در این دوره، یک فرهنگ کاملاً ماموریت‌محور و فداکارانه بود. باوجود محدودیت‌ها، سیستم‌های آموزشی سریع و کاربردی برای تربیت امدادگران به وجود آمد. تجربیات میدانی به‌سرعت به دانش سازمانی تبدیل می‌شد. از دیدگاه مشروعیت مردمی و درونی، عملکرد هلال احمر در این دوره بی‌نظیر بود. این دوران در دفاع مقدس برای این سازمان و مردم ایران اوج شکوفایی و شکل‌گیری هویت قهرمانانه

¹ - Mimetic Isomorphism

² - Normative Isomorphism

است. هلال‌احمر به یکی از مورد اعتمادترین نهادها در دل مردم تبدیل شد. این سرمایه اجتماعی عظیم، ناشی از هم‌شکلی کامل آن با هنجارهای ایثار و فداکاری حاکم بر جامعه در آن زمان بود.

یافته‌های پژوهش

جمعیت هلال‌احمر جمهوری اسلامی ایران وظایف عمده‌ای را در سطح ملی و بین‌المللی بر عهده دارد و می‌کوشد تا به اهدافی که در اساسنامه این جمعیت آمده است، مانند تلاش برای تسکین الأمر بشری، تأمین احترام انسان‌ها، کوشش در جهت برقراری دوستی و تفاهم و صلح پایدار میان ملت‌ها و حمایت از زندگی و سلامت مردم بدون هیچ‌گونه تبعیض جامعه عمل بپوشاند. در تعریف ارائه‌شده مربوط به سازمان‌های مردم‌نهاد پس از ماهیت غیردولتی بیشترین همگرایی در نفی انتفاعی بودن آن‌هاست به‌نحوی که می‌توان این ویژگی را در کنار ساختار غیردولتی از مقتضیات اصلی و هسته‌ای سازمان‌های غیردولتی فرض کرد. این ویژگی در حقیقت به‌نوعی سازمان‌های مردم‌نهاد را از سایر سازمان‌های غیردولتی که باهدف مختلفی به‌ویژه هدف تجاری و کسب سود یا پیگیری منافع صنف تأسیس می‌گردند، جدا می‌کند و در حقیقت فصل این سازمان با سایر ساختارهای غیر حکومتی است. بر این اساس است که شرط غیرانتفاعی سازمان‌های مردم‌نهاد در اکثر قواعد ناظر به فعالیت این سازمان‌ها ذکر می‌گردد و این شرط آن‌ها را از مراکز بازرگانی و تجاری مجزا می‌نماید. قانون تجارت ایران نیز به‌طور کلی امور غیرتجاری را از تجاری تفکیک و مؤسسات غیرتجاری را که سازمان‌های غیردولتی و سازمان‌های مردم‌نهاد از انواع آن محسوب می‌شوند، از سازمان‌های تجاری مجزا می‌نماید. آیین‌نامه مربوط به ایجاد فعالیت در تعریف این سازمان‌ها، آن‌ها را غیرانتفاعی دانسته است. با مطالعه ماده ۲ اساسنامه جمعیت هلال‌احمر جمهوری اسلامی ایران و همچنین اهداف چهارگانه نهضت صلیب سرخ جهانی می‌توان به‌راحتی دریافت که این جمعیت مانند هر سازمان غیردولتی دیگری هدفی غیرانتفاعی را دنبال می‌کند و این امر از نقاط قوت و یکی از عوامل جهانی شدن آن هم می‌باشد (عمومی سراجاری، ۱۳۹۸: ۲۳). خدمات گسترده هلال‌احمر در سوانحی چون زلزله سال ۱۳۶۹ گیلان و زنجان بحران آوارگان عراقی در سال ۱۳۷۰ موجب شد، جمعیت در بین سایر جمعیت‌های صلیب سرخ و هلال‌احمر از جایگاه ویژه‌ای برخوردار باشد و به‌عنوان یکی از ۱۰ جمعیت قدرتمند جهان در پاسخ‌گویی به سوانح مطرح گردد. جمعیت هلال‌احمر چه در جریان مقابله با حوادث طبیعی و

چه در جریان جنگ تحمیلی عراق علیه ایران به ارائه خدمات متنوع و بسیار مهمی پرداخته است. از جمله مهم‌ترین عملکردهای هلال‌احمر در کمک‌رسانی به حادثه دیدگان سوانح مختلف می‌توان به یاری به زلزله‌زدگان (قاین، آبان ۱۳۵۸)، (زلزله کرمان، مرداد ۱۳۶۰)، (زلزله منجیل و طارم، خرداد ۱۳۶۹)، (سیل سیستان و بلوچستان در تابستان ۱۳۶۹) و زلزله بم (دی ۱۳۸۲) اشاره نمود (حسینی، ۱۳۹۷: ۱۷). در جریان جنگ تحمیلی نیز جمعیت هلال‌احمر یکی از درخشانترین خدمات امدادی و درمانی را به رزمندگان و هموطنان جنگ‌زده مانند آموزش امدادگران جهت یاری به مجروحان، اعزام امدادگران به جبهه‌ها، نجات مصدومین بمباران مناطق مسکونی در سراسر کشور، انتقال و بستری نمودن مجروحان در بیمارستان‌ها، حمایت از اسرا و مفقودین ایرانی و خانواده آن‌ها و جمع‌آوری بسته‌بندی و ارسال کمک‌های مردمی به جبهه‌ها ارائه نمود (عمویی سراجاری، ۱۳۹۸: ۵۲). با پیروزی انقلاب اسلامی جمعیت شیر خورشید سرخ ایران پس از تغییر نام به جمعیت هلال‌احمر جمهوری اسلامی ایران تحت مدیریت کادر انقلابی جدید خود با رویکردی جهادگرانه عهده‌دار مأموریت‌ها و وظایفی گشت که در حوزه سازمانی چنین مؤسسات بشردوستانه‌ای انتظار انجام آن می‌رود و در شرح خدمتشان نیز مندرج است. این جمعیت ضمن کسب هویتی نو، ناشی از آموزه‌های اسلامی و نوع دوستی دینی برای ایفای اقدامات ایثارگرانه و امدادگرانه‌اش کانونی جوشان بود برای تجمع خیل کثیری از جوانان پاک‌نهاد و پرشور که با اعتقادات دینی و عرق انقلابی و میهنی خویش، سرشار از انرژی و انگیزه برای ارائه خدمات به آسیب‌دیدگان ناشی از بلایای طبیعی یا ناآرامی‌ها و درگیری‌های داخلی بودند. درواقع مأموریت‌های این جمعیت آنگاه که با آموزه‌های آیینی و انقلابی درآمیخت و رنگ و نمودی عبادی و اعتقادی به خود گرفت. هر کس را به دلیل کسب بهره‌ای معنوی و ادای تکلیف میهنی و دینی به‌سوی همکاری با خود تحریک و تحریض می‌نمود. با شروع جنگ تحمیلی مأموریت‌ها و وظایف هلال‌احمر که از منظر اسلامی و انسانی ممدوح و مقدس شمرده شده است به‌سوی امداد و خدمات‌رسانی به رزمندگان و جبهه‌ها و همچنین هموطنان آسیب‌دیده از جنگ سوق و جهت‌گیری پیدا کرد و ارزش معنوی و مقدس آن صدچندان گشت. به‌گونه‌ای که کادر، پرسنل و اعضاء وابسته آن با تلاش‌های خستگی‌ناپذیر، همه ظرفیت و توان فردی و سازمانی خود را در طبق اخلاص نهاده و در سخت‌ترین تنگناها و مضامین با قبول همه گونه خطری به ارائه خدمات و اقدامات مقتضی می‌پرداختند (پورساداتی، ۱۴۰۱: ۱۹).

هم‌شکلی اجباری: اوج وابستگی و ادغام

سرفصل کلی اقدامات و فعالیت‌های جمعیت هلال‌احمر در دوران دفاع مقدس که نشانی از وابستگی و ادغام را دارد.

مسئول و متولی امدادرسانی و اسکان اضطراری و موقت به آوارگان جنگ‌زده

یورش فراگیر و غافلگیرکننده ارتش بعث عراق به شهرها و روستاهای مناطق جنوبی و غربی کشور باعث گردید هموطنان ساکن در آن مناطق با برداشتن حداقل‌هایی از مایحتاج و داشته‌های ارزشمند خویش به همراه فرزندان و دیگر اعضای خانواده ترک خانه و دیار کرده و به مناطق امن پناه آورند. اسکان و تأمین نیازهای این خیل عظیم جمعیت تدابیر و اقدامات ضربتی را می‌طلبد: «کار اصلی هلال‌احمر در آن روزها امدادرسانی بود و خدمات پشت جبهه. خدمات پشت جبهه چه بود؟ نیرو می‌گرفت. راننده می‌خواست. راننده می‌گرفت. پزشک‌یار می‌گرفت. امدادگرایی که آموزش می‌داد، می‌فرستاد به منطقه‌های عملیاتی، جایی که درخواست کرده بودند» (مصاحبه با محسن پور، ۱۴۰۳).

جمعیت هلال‌احمر با توجه به مسئولیت نهادی و اصلی‌اش از همان آغاز مسئول و متولی این کار گردید و آزمون سختی را با سرافرازی پشت سر گذاشت از جمله اقدامات اساسی جمعیت در این زمینه می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود.

آماده‌سازی و تجهیز ده‌ها اردوگاه از همان روزهای ابتدایی جنگ برای اسکان آوارگان

از همان روزهای آغازین جنگ از سوی جمعیت هلال‌احمر کمیته‌ای تحت عنوان امداد جنگ و شورای متخصصین اردوگاه مهاجرین تأسیس و شروع بکار کرد و برنامه‌ریزی شهرک‌ها را برای اسکان آوارگان در دستور کار خود قرار داد. از میان شهرک‌های برنامه‌ریزی شده جهت احداث اردوگاه‌ها می‌توان جیرفت، فسا، برازجان، سرآب نیلوفر، اصفهان، بندرانزلی و شاهرود را نام برد که تمامی آن‌ها در مدت کوتاهی قابل بهره‌برداری گردید. همچنین اردوگاه‌های آوارگان عراقی رانده‌شدگان عراقی قبل از جنگ از قبیل هرسین، باختران، کرند، اسلام‌آباد غرب، گیلان غرب، دزلی، مریوان، شویشه، سنندج و شهرضا که تمامی اردوگاه‌ها با مدیریت هلال‌احمر اداره می‌گردید نیز در این زمینه قابل توجه‌اند (پورساداتی، ۱۴۰۱: ۲۳).

توزیع ده‌ها هزار دستگاه چادر، صدها هزار تخته پتو، چراغ خوراک‌پزی، موکت، مواد غذایی و دیگر مایحتاج آوارگان

تأمین این امکانات از محل اعتبارات جمعیت، جذب و جمع‌آوری کمک‌های داخلی و خارجی و نیز بهره‌برداری از انبارهای جمعیت صورت پذیرفته بود و تا آن هنگام که آوارگان توانسته بودند برای خود سرپناهی تهیه کنند و یا به وطن خود بازگردند، این خدمات به‌صورت مستمر و مداوم جاری و ساری بود.

تجهیز و تکمیل ساختمان‌های نوساز و نیم‌ساز دولتی برای اسکان بلندمدت آوارگان از جمله شهرک ویلایی جمعیت در بندرانزلی، اسکان آوارگان جنگ تحمیلی در چادرها و اردوگاه‌های موقت برای بلندمدت و با تغییر فصول و تحولات آب و هوایی و جوی قابل تحمل و دوام نبود؛ بنابراین مسئولین جمعیت و متولیان امر با علم به این موضوع نخستین تمهید را در آماده‌سازی و تجهیز ساختمان‌های نوساز و نیمه‌ساز دولتی دیدند، بلکه با انتقال مهاجرین جنگ تحمیلی به آن اماکن، حداقلی از آسایش و رفاه را برای آنان فراهم آورده باشند (رهنما، ۱۴۰۲: ۲۸).

صدور کارت دریافت جیره و ارزاق عمومی برای آوارگان

برای آوارگان جنگی که از خانه و کاشانه و محل کسب‌وکار خود گریخته بودند و درآمدی نداشتند کارت جیره صادر می‌شد، تا حداقلی از مایحتاج آن‌ها در نوبت‌های زمانی مشخص به‌صورت رایگان و به‌تناسب تعداد خانوار در اختیارشان قرار گیرد.

ایجاد مراکز بهداشتی درمانی در اردوگاه‌های آوارگان

تغییر آب و هوایی و انتقال از مسکن دائمی به اردوگاه‌های موقت با استانداردهای پایین‌تر بهداشتی، ارتباط و آمیختگی جمعیت زمینه شیوع بیمارهای مسری را به‌ویژه در میان کودکان افزایش می‌دهد. جهت رسیدگی به وضعیت بهداشتی درمانی آوارگان یکی از اولویت‌ها همواره ایجاد و تجهیز درمانگاه در اردوگاه بوده است و جمعیت هلال‌احمر این نیاز و ضرورت را با جدیت پیگیری و تدارک می‌دید و همه خدمات از جمله معاینه، تحویل دارو، تزریقات، پانسمان و ... به‌صورت رایگان انجام می‌گرفت.

فراهم آوردن زمینه‌های اشتغال برای آوارگان

در زمینه‌های صنایع دستی تولید کشاورزی و خدماتی با توجه به تخصص و تجربه کاری آن‌ها،

بطالت و احساس بیهودگی زمینه‌ساز افسردگی و بروز رفتارهای پرخاشگرانه از سوی افراد می‌شود. به‌ویژه این مسئله در مورد افراد آسیب‌دیده و آواره از جنگ نمود و بروز شدیدتری می‌تواند داشته باشد. برای جلوگیری از رخوت و کسالت ناشی از بیکاری جمعیت مولد اردوگاه‌های آوارگان، مسئولین امر امکان اشتغال آن‌ها را با توجه به زمینه‌ها و امکانات در دسترس و نیز تجارت و تخصص آن‌ها فراهم ساخته تا ضمن استفاده مؤثر و مفید از وقت و قابلیت آن‌ها مانع بروز تنش‌ها و مشکلات روحی و روانی در آن‌ها شده باشد (مصاحبه با آذرکیوان، ۱۴۰۳).

برگزاری نمایشگاه صنایع دستی و تولیدات آوارگان برای فروش محصولات و مصنوعات آن‌ها
به‌منظور ایجاد بازار فروش تولیدات و ماحصل خدمات جنگ‌زدگان و کسب درآمد برای آن‌ها از سوی جمعیت هلال‌احمر هر از گاه نمایشگاه‌هایی در شهرهای مختلف برای عرضه تولیدات آن‌ها ایجاد و مردم حین بازدید از آن با رغبت محصولات آن‌ها را خریداری می‌کردند. عضویت در کمیته بازسازی مناطق جنگ و ارائه کمک نقدی و جنسی به کسانی که به وطن و شهرهای محل سکونت خود باز می‌گشتند. با آزادسازی شهرها و مناطق اشغال شده کشور مسئله تشویق آوارگان جنگی برای بازگشت به موطن خویش موضوعیت اساسی پیدا کرده بود. در این راستا جمعیت هلال‌احمر در کنار دیگر نهادهای مسئول پرداخت یک میلیون تومان کمک بلاعوض و اهدای فرش، چراغ والور و دیگر مایحتاج اولیه زندگی به هرکدام از خانوارها را برعهده گرفته بود (پورساداتی، ۱۴۰۱: ۲۷).

ارائه خدمات امدادی و درمانی در جبهه‌ها و مناطق جنگ‌زده

جمعیت هلال‌احمر جمهوری اسلامی ایران از آغاز جنگ تحمیلی دولت بعثی عراق بر اساس وظایف و مسئولیت‌های ملی و بین‌المللی خود نقش و سهم مؤثری را در کمک‌رسانی‌های امدادی و درمانی و تأمین نیازهای مناطق جنگ‌زده به عهده گرفت و با بسیج کلیه افراد و کارکنان خود در جمعیت مرکزی و سازمان‌های تابعه و همچنین شعب جمعیت در شهرستان‌ها به‌ویژه در مناطق جنگی سعی بر آن داشت تا در شعاع گسترده‌ای به یاری مصدومان، مجروحان و آسیب‌دیدگان از جنگ بپردازد. فعالیت‌های جمعیت هلال‌احمر در این زمینه را می‌توان در ابعاد ذیل مورد اشاره قرار داد. تأسیس واحدی تحت عنوان واحد امداد جبهه و نیز دفتر جنگ جمعیت برای پیگیری متمرکز و مستمر امور و مأموریت‌های مربوط به جبهه و جنگ: «در همه کشور، در جمعیت هلال‌احمر واحدی به نام امداد و جبهه ایجاد شد. این واحد کارش جذب، آموزش و آماده‌سازی

جوانان داوطلب امدادگران در طلب و احضار به جبهه‌ها برای پشتیبانی از جنگ به‌عنوان امدادگر بود» (مصاحبه با باقری، ۱۴۰۳). واحد امداد جبهه در استان‌های درگیر جنگ مانند آذربایجان غربی، ایلام، خوزستان، کردستان و کرمانشاه تحت عنوان قرارگاه پشتیبانی امداد جبهه جنگ فعالیت خود را آغاز و کلیه نیروهای امدادی اعزامی از سراسر کشور با هماهنگی لازم نیروهای داوطلب خود را به این قرارگاه‌ها اعزام و سپس حسب نیاز یکان‌های رزمی نیروها بین واحدها تقسیم و اعزام می‌گردیدند و این روحیه تا پایان جنگ با صورت جریانی مستمر تداوم داشت (پورساداتی، ۱۴۰۱: ۲۹). اولین کاری که به نظر می‌رسید برای تقویت این کادر در استان‌های مرزی مناسب باشد، درخواست از کادر پزشکی داوطلب بود تا در جبهه و مناطق عملیاتی حاضر شوند. به این منظور تشکیلاتی در جبهه ساماندهی شد تا کادر پزشکی را جمع‌وجور کند. به این منظور ستاد امداد و درمان مناطق جنگی تشکیل شد. این ستاد یک ستاد هماهنگی میان ارتش، جهاد، شبکه بهداشت و درمان استان و هلال‌احمر بود که مهم‌ترین فعالیت این ستاد برآورده کردن نیازمندی‌های پزشکی از طریق مسئولان بهداری‌های سپاه و ارتش در مناطق عملیاتی بود. فعالیت بعدی آن هم انعکاس این نیازمندی‌ها به تهران بود، این فعالیت‌ها انجام شد و به‌تدریج علاوه بر این ستادها، ستادهای پشتیبانی امداد و درمان‌ها در مراکز استان‌ها تشکیل شد (اسدی کرد، ۱۳۹۹: ۲۹).

مرکز امداد هوایی جمعیت

مرکز امداد هوایی جمعیت با سه فروند هلی‌کوپتر در مجموع طی سال‌های جنگ با ۱۷۶۸ سورتی پرواز به مدت ۳۴۲۹ ساعت به عملیات امدادی در جبهه‌ها پرداخته است.

مأموریت قطار بیمارستانی و انتقال مجروحین

هلال‌احمر در جبهه‌های جنوبی کشور، مسئولیت انتقال مجروحین جنگ از مناطق جنوبی در استان خوزستان به‌صورت ریلی و با استفاده از قطار بیمارستانی بر عهده گرفت. این جمعیت با هماهنگی و همکاری راه‌آهن جمهوری اسلامی ایران و با در اختیار داشتن واگن‌های بیمارستانی سفیدرنگ منقوش به آرم هلال‌احمر و درج عنوان جمعیت هلال‌احمر جمهوری اسلامی ایران بر روی هر دو طرف این واگن‌ها که هر یک از آن‌ها دارای ۲۰ تخت ۲ طبقه یک اتاق پزشک، یک اتاق، داروخانه، یک اتاق عمل سیار، اورژانس، یک انبار توشه و یک سرویس بهداشتی که تماماً از امکانات لازم و درمانی مورد نیاز برخوردار بوده و با توجه به ۵ واگن موجود، توانایی انتقال مجموعاً ۲۰۰ نفر مجروح و مصدوم در یک میسر بود (پورساداتی، ۱۴۰۱: ۳۲).

هم‌شکلی هنجاری: اوج شکوفایی و شکل‌گیری هویت قهرمانانه

جنگ یک بسیج عمومی عظیم را به وجود آورد. هزاران زن و مرد، جوان و پیر، به صورت داوطلبانه به هلال‌احمر پیوستند. این نیروها نه برای دستمزد، بلکه بر اساس هنجارهای فداکاری، ایثار و دفاع از میهن فعالیت می‌کردند.

برگزاری دوره‌های متعدد آموزش امدادگری جهت اعزام به جنگ

یکی از خدمات شایان توجه جمعیت هلال‌احمر جمهوری اسلامی در دوران دفاع مقدس برگزاری دوره‌های متعدد و مختلف آموزش امدادگری برای داوطلبان اعزام به جبهه بود تا با به‌کارگیری آموخته‌های خود در عرصه عمل در خطوط مقدم، جبهه مجروحین را به شیوه صحیح و اصولی، رسیدگی اولیه و به پشت جبهه اعزام نماید. بخش عمده‌ای از کاهش تلفات مجروحین، احیا و درمان و بازیابی سلامت آن‌ها در بیمارستان‌ها، نتیجه اقدامات اولیه درست امدادگران و انتقال به موقع آن‌ها به مراکز درمانی بوده است (مصاحبه با صفرعلی، ۱۴۰۳).

اعزام خواهران امدادگر جهت رسیدگی به مصدومان و مجروحین شیمیایی در بیمارستان‌های غرب کشور

در پی اقدام وحشیانه و غیرانسانی ارتش بعث عراق در بمباران شیمیایی مردم بی‌دفاع سردشت و روستاهای اطراف آن در اوایل تابستان ۱۳۶۶ مصدومان و مجروحین شیمیایی زیادی به بیمارستان‌های شهرهای اطراف منتقل و تحت رسیدگی و درمان قرار گرفته بودند. چون بسیاری از آنان را زنان تشکیل می‌داد و برای درمان ناگزیر به شستشو و دیگر انواع درمان‌هایی بودند که می‌بایست به صورت عریان روی آن‌ها انجام می‌گرفت. جمعیت هلال‌احمر در اسرع وقت تعداد مورد نیاز خواهران امدادگر را که آموزش‌های لازم را در این زمینه دیده بودند، به بیمارستان‌هایی که این مجروحین آنجا بستری بودند اعزام نموده بود.

جمع‌آوری کمک‌های نقدی و جنسی هموطنان و نیز سازمان‌های بشردوستانه خارجی و مسلمانان و مدافعان انقلاب و سایر کشورها شامل دارو و تجهیزات درمانی، انواع البسه و پوشاک. با شروع جنگ تحمیلی، مردم مؤمن و متعهد اضافه بر حضور در میدان‌های نبرد و رویارویی رودررو و مستقیم با دشمن جلوه زیبا و تحسین‌برانگیز دیگری به مشارکت‌های خود در حمایت از جبهه و جنگ بخشیده بودند و آن عبارت بود از اهدای کمک‌های نقدی و جنسی خویش برای

جنگ‌زدگان و رزمندگان جبهه‌ها جمعیت هلال‌احمر به‌عنوان یکی از متولیان جمع‌آوری این هدایا با برپایی پایگاه‌های جمع‌آوری هدایای مردمی در محلات شهرهای مختلف (مساجد، چادرهای سر گذرگاه‌های پرتدد و نیز اعلام حساب برای واریز کمک‌های نقدی مردم شهیدپرور کشورمان برای کمک به جبهه‌ها در این امر مهم ازجمله پیشگامان بوده آغاز تا پایان جنگ تحمیلی به امر جمع‌آوری بسته‌بندی و ارسال این کمک‌ها همت گمارده بود. یکی از شاهکارهای جمعیت در این زمینه ایجاد کارگاه‌های کمک به جبهه بود که تعداد زیادی از مردم محلات به‌ویژه خانم‌ها در امر تهیه و بسته‌بندی مواد غذایی دوخت و دوز، البسه، بافت کلاه، جوراب، دستکش، شال، گردن و ... بیشتر اوقات شبانه‌روز خویش را صرف این‌گونه کارها می‌کردند. خانم‌هایی داشتیم که باسابقه طولانی چندساله در این امر فعالیت داشتند. مهم‌ترین اقدام جمعیت هلال‌احمر برای تسریع و تنظیم امور در این زمینه ایجاد ستاد جمع‌آوری کمک‌های مردمی بود (پورساداتی، ۱۴۰۱: ۳۷).

ایجاد ستاد جمع‌آوری کمک‌های مردمی در سراسر کشور و استقرار چادر در سطح معابر به‌منظور جمع‌آوری هدایای مردمی و بسته‌بندی و ارسال به جبهه‌ها

تأمین بخشی از کیف و ماسک ضد شیمیایی رزمندگان، به‌کارگیری سلاح‌های شیمیایی در طیف گسترده از سوی ارتش بعث عراق علیه رزمندگان از سال چهارم جنگ ازجمله رفتارهای وحشیانه و نامتعارفی بود که مقابله با اثرات و خنثی‌سازی آن تدابیر و اقدامات جدی و ضربتی را می‌طلبد. حداقل امکانات و لوازم در این زمینه تجهیز همه رزمندگان حاضر در منطقه به لباس مخصوص و ماسک ضد شیمیایی بود که تهیه فوری آن در آن مقطع جز از طریق جمعیت هلال‌احمر با توجه به ارتباطاتش با مؤسسات هم‌نام و هم‌دیگر کشورها و ازجمله کمیته بین‌المللی صلیب سرخ میسر نبود. جمعیت با اقدامات و پیگیرهای مستمر و همه‌جانبه توانسته بود بخش اعظم این تجهیزات را به‌موقع تهیه و در اختیار یگان‌های رزم جهت استفاده رزمندگان قرار دهد (همان، ۳۹).

ساخت دست و پای مصنوعی و انواع پروتز برای مجروحین و جانبازان دفاع مقدس

فراهم ساختن امکان توان‌بخشی و نوتوانی جانبازان و معلولین جنگ تحمیلی از طریق اعضای مصنوعی و انواع پروتزها همواره یکی از ارکان اصلی درمان مجروحین در طول هشت سال دفاع مقدس بوده است. برای این منظور جمعیت هلال‌احمر با ایجاد و احداث کارگاه‌های تهیه و تولید انواع پروتزها و ازجمله دست و پای مصنوعی برای جانبازان قطع عضو در مرکز و برخی مراکز

استانی خدمات شایان توجهی را نسبت به این غیور مردان ایشارگر ارائه داده است (اسدی کرد، ۱۳۹۹: ۳۲). یکی از اقدامات ضربتی جمعیت هلال‌احمر برای رسیدگی‌های اولیه و ضروری به حادثه وحشیانه‌ای که در سردشت اتفاق افتاد، آماده‌سازی سالن دوازده هزار نفری آزادی به‌عنوان نقامتگاه برای ارائه خدمات درمانی و پرستارهای لازم بود.

امدادرسانی و حمایت از آسیب دیدگان آوارگان و مجروحین ناشی از بمب باران و موشک‌باران‌های دشمن باعث تقدیم کردن بیش از ۴۹۰ شهید از جمله مدیرکل امداد جمعیت هلال‌احمر و بیش از ۱۲۰۰ مجروح و جانباز نیروهای هلال‌احمر به کشور بود (پورساداتی، ۱۴۰۱: ۴۱).
هم‌شکلی تقلیدی: تضعیف ارتباطات بین‌المللی و تقویت مدل‌های بومی

به دلیل انزوای بین‌المللی و شرایط خاص جنگی که شبیه هیچ الگوی خارجی نبود، هلال‌احمر مجبور شد به مدل‌های بومی و داخلی متکی شود. تاکتیک‌های امداد و نجات، لجستیک و پشتیبانی به‌طور عمده در داخل و بر اساس تجربیات میدانی توسعه یافت. برای این موضوع هلال‌احمر اقدامات بسیار مهم و تأثیرگذاری انجام داد.

فعالیت‌های بین‌المللی جمعیت هلال‌احمر در طول جنگ تحمیلی

فعالیت‌های جمعیت هلال‌احمر جمهوری اسلامی در عرصه بین‌المللی را می‌بایست ازجمله برجسته‌ترین خدمات این نهاد مردمی در دوران دفاع مقدس به‌حساب آورد. جمعیت هلال‌احمر به اقتضای فلسفه وجودی خویش و نیز ارتباطاتش با مؤسسات هم‌نام در دیگر کشورها و نیز ارتباط مستمر با کمیته بین‌المللی صلیب سرخ در آن دوران تحریم و تنهایی کشور توانست بسیاری از نیازمندی‌های جنگ را در زمینه‌های دارویی تجهیزات پزشکی و درمانی اجناس و ارزاق مورد نیاز جنگ‌زدگان جمع‌آوری و جوه نقدی سازمان‌های خیریه و خیرین دیگر کشورها و ... برای تأمین بخش عمده‌ای از مایحتاج متولیان امر تهیه و تأمین کند. همین‌طور در بحث پیگیری وضعیت اسرای جنگی با توجه به ارتباطاتی که با صلیب سرخ جهانی داشت، خدمات ارزنده‌ای را در خصوص بهبود وضعیت نگهداری و اقامت اسیران در اردوگاه‌های رژیم بعث و نیز تسهیل ارتباط با خانواده‌ها و پیگیری وضع آزادی و مبادله آن‌ها به‌عنوان تنها نهاد مأمور و مسئول در این امر در کارنامه عملکرد درخشان خویش در دوران دفاع مقدس به ثبت رسانده است. از آنجا که تلفات انسانی در هر جنگ شامل کشتگان، مجروحین و اسرا می‌باشد، جمعیت هلال‌احمر در خصوص رسیدگی به وضعیت اسرا، بهبود وضعیت شرایط اردوگاه‌های آن‌ها، تسهیل ارتباط مکاتبه‌ای با

خانواده‌ها تسهیل مبادله و آزادی آن‌ها و ... تنها نهاد مسئول در این زمینه بوده است. در زمینه مجروحین و جانبازان نیز در خدمات‌رسانی امدادی و درمانی اولیه جهت انتقال به بیمارستان‌های کشور و نوتوانی و توان‌بخشی جانبازان در کنار وزارت بهداشت و درمان و همپای آن در طول تمام دوران دفاع مقدس کار کرده است. امدادگران و تخلیه‌گران جمعیت در جمع‌آوری پیکرهای مطهر شهدا از میدان‌های نبرد به پشت جبهه خدمات ایثارگرانه‌ای در طول دوران دفاع مقدس به انجام رسانده بود. خدمات جمعیت هلال‌احمر در زمینه امور بین‌المللی در این برهه را می‌توان در دو بخش پیگیری امور اسرا و مفقودین و درخواست اعمال فشار بر رژیم بعث عراق از سوی کمیته بین‌المللی صلیب سرخ برای معرفی اردوگاه‌های مخفی اسرا و نیز آن تعداد اسیرانی که آن‌ها را از مأموران صلیب سرخ جهانی به هنگام بازدید و ثبت‌نام از کمپ‌ها پنهان نگه‌داشته است و پیگیری بازگشت اسرای آزادشده به کشور و تشکیل کمیته‌های استقبال آن‌ها دانست (پورساداتی، ۱۴۰۱: ۳۹).

اقدامات هلال‌احمر بعد از جنگ

عمده فعالیت‌های هلال‌احمر بعد از جنگ نیز ادامه یافت که این نشان از مطلوب بودن اقدامات این نهاد را دارد. این اقدامات عبارت‌اند از معرفی‌نامه به آزادگان جهت تشکیل پرونده در سازمان‌های مربوطه، درخواست گواهی پزشکی اسرای بازگشتی بنا به درخواست آن‌ها از کمیته بین‌المللی صلیب سرخ و ارسال به سازمان‌های مربوطه، حضور فعال در کمیته‌ای متشکل از نمایندگان سازمان‌های مرتبط که به‌منظور پالایش آمار مفقودین جهت روشن شدن قطعی موضوع مفقودین بعد از سقوط صدام تشکیل گردیده بود، برگزاری سه دوره نمایشگاه عکس شهدای مجهول‌الهویه از طریق شعب جمعیت که منجر به شناسایی ۲۹۰ عکس گردید، معرفی خانواده‌های نیازمند به سازمان داوطلبان جمعیت جهت تحت پوشش قرار گرفتن آن‌ها و برقراری مستمری از سوی سازمان مربوطه، پاسخگویی به استعلامات سازمان‌های اعزام‌کننده در خصوص مفقودین، آزادگان اسرای بازگشتی، اسرای شهید و تغذیه اطلاعات کامپیوتری سازمان‌های مربوطه در خصوص اسرا و مفقودین است (پورساداتی، ۱۴۰۱: ۴۲).

نتیجه‌گیری

در دوران جنگ، تعادل فشارهای نهادی به‌طور کامل به نفع فشار اجباری دولت (برای بسیج منابع) و فشار هنجاری جامعه (برای جذب داوطلبان و مشروعیت مردمی) تغییر کرد. فشار تقلیدی

بین‌المللی به حاشیه رانده شد. اگر عملکرد را به معنای کسب مشروعیت از ذی‌نفعان داخلی و انجام مأموریت در شرایط بحرانی ملی تعریف کنیم، عملکرد هلال‌احمر در دوران جنگ بسیار موفقیت‌آمیز بود. این سازمان نشان داد که توانایی تطبیق‌پذیری فوق‌العاده‌ای دارد و می‌تواند در سخت‌ترین شرایط، به یک نهاد حیاتی برای ملت تبدیل شود.

موفقیت هلال‌احمر در این دوره، در بستر یک تراژدی ملی (جنگ) شکل گرفت. این سازمان با مدیریت درد و رنج میلیون‌ها انسان، هویت جدیدی برای خود ساخت که هنوز هم بخشی از سرمایه نمادین آن است.

این دوره، هلال‌احمر را برای دهه‌ها بعد به حافظه جمعی ایثار گره زد و مشروعیت مردمی عمیقی برای آن ایجاد کرد. با این حال، ممکن است این تجربه، وابستگی آن به ساختار دولت و رویکرد بسیج عمومی را نیز تقویت کرده باشد که تا امروز نیز ادامه دارد.

تئوری نهادی به خوبی نشان می‌دهد که چگونه هلال‌احمر در دوران جنگ، برای بقا و موفقیت، خود را نه با استانداردهای جهانی بلکه با الزامات یک میدان نهادی کاملاً ملی و انقلابی هم‌شکل کرد و در این راه به‌طور هم‌زمان هم ابزار دولت و هم نماد ایثار مردم بود.

میزان مشروعیت بالای داخلی، در جنگ عراق و ایران، برای جمعیت هلال‌احمر جمهوری اسلامی ایران نقطه عطفی بود که بتواند در جایگاه نهاد هماهنگ‌کننده بین‌المللی و میانجی بی‌طرف و در سطح ملی به‌عنوان یک پشتیبان در جنگ بسیج عمومی گسترده‌ای به راه اندازد. جمعیت با تمام توان در این دوران با پایبندی به دو اصل از اصول بنیادین خود یعنی بی‌غرضی و بی‌طرفی، به‌طور مستقل به حمایت و حفاظت از جان و کرامت قربانیان جنگ و کمک‌رسانی به آنان پرداخت و مأموریت بشردوستانه خود را با بهترین شکل به انجام رساند. هلال‌احمر با عملکرد مطلوب خود توانست مشروعیت این جمعیت را به‌گونه‌ای بالا ببرد که به‌عنوان بخش‌های دیگر جامعه به‌عنوان پشتیبان حمایتی همیشه حاضر به آن تکیه کنند. جمعیت هلال‌احمر در بعد داخلی میزان بالای ادغام و همبستگی خود را نشان داد؛ به‌گونه‌ای که با اقدامات خود به‌عنوان نیروی کمکی مستقل از دولت، با گسیل و حرکت نیروهای داوطلب در تخصص‌های مختلف و امدادگران آموزش‌دیده، تجهیزات و آمبولانس‌ها به میادین کارزار و مناطق عملیاتی و جابجایی منابع امدادی در مناطق جنگی به انتقال مصدومان و قربانیان طرف‌های درگیر کمک‌رسانی و از آنان حمایت کرد و به درمان و حمایت از مجروحان در خط مقدم پرداخت و در بیمارستان‌ها و مراکز

درمانی از آنان مراقبت نمود. جمعیت با ایجاد اردوگاه برای اسکان آوارگان عراقی و مهاجرین و آوارگان داخلی به آنان رسیدگی و نیازهای ضروری و اولیه را نظیر اسکان اضطراری و سرپناه موقت، مواد غذایی، مایحتاج بهداشتی و داروی فراهم و با استفاده از دانش و تجارب بین‌المللی زیرساخت‌هایی که این امکان می‌دهد تا در هنگام جنگ، بهترین کمک ممکن را به سرعت دریافت کند، تمهید نماید. نمایش این مطلوب بودن عملکرد در بعد خارجی به این شکل بود که توانست از طریق هماهنگی با کمیته بین‌المللی صلیب سرخ به‌عنوان متولی کنوانسیون‌های ژنو و پروتکل‌های الحاقی به غیرنظامیان که تحت کنترل نیروهای دشمن به سر می‌بردند، رسیدگی کند. از اسرای جنگی بازدید و به آنان یاری رساند و به تبادل میلیون‌ها پیام صلیب سرخ بین اعضای خانواده‌ها کمک نماید و کسانی را که در زمان درگیری مسلحانه مفقود شده‌اند جستجو نماید و حتی تا سال‌ها پس از جنگ هم به درخواست‌های دریافت شده در مورد عزیزان مفقود خانواده‌ها رسیدگی کند.

جمعیت هلال‌احمر در بعد داخلی با اقدامات خود به‌عنوان نیروی کمکی مستقل از دولت، با گسیل و حرکت نیروهای داوطلب در تخصص‌های مختلف و امدادگران آموزش دیده، تجهیزات و آمبولانس‌ها به میداین کارزار و مناطق عملیاتی و جابجایی منابع امدادی در مناطق جنگی به انتقال مصدومان و قربانیان طرف‌های درگیر کمک‌رسانی و از آنان حمایت کرد و به درمان و حمایت از مجروحان در خط مقدم پرداخت و در بیمارستان‌ها و مراکز درمانی از آنان مراقبت نمود. جمعیت با ایجاد اردوگاه برای اسکان آوارگان عراقی و مهاجرین و آوارگان داخلی به آنان رسیدگی و نیازهای ضروری و اولیه را نظیر اسکان اضطراری و سرپناه موقت، مواد غذایی، مایحتاج بهداشتی و داروی فراهم و با استفاده از دانش و تجارب بین‌المللی زیرساخت‌هایی که این امکان می‌دهد تا در هنگام جنگ، بهترین کمک ممکن را به سرعت دریافت کند، تمهید نماید.

این تشکیلات ساعی در بعد خارجی توانست از طریق هماهنگی با کمیته بین‌المللی صلیب سرخ به‌عنوان متولی کنوانسیون‌های ژنو و پروتکل‌های الحاقی به غیرنظامیان که تحت کنترل نیروهای دشمن به سر می‌بردند، رسیدگی کند. از اسرای جنگی بازدید و به آنان یاری رساند و به تبادل میلیون‌ها پیام صلیب سرخ بین اعضای خانواده‌ها کمک نماید و کسانی را که در زمان درگیری مسلحانه مفقود شده‌اند، جستجو نماید و حتی تا سال‌ها پس از جنگ هم به درخواست‌های دریافت شده در مورد عزیزان مفقود خانواده‌ها رسیدگی کند. از تلاش‌ها و فعالیت‌های

جمعیت هلال‌احمر ایران در راستای جایگاه مهمی که در طی هشت سال جنگ و پس از آن بر عهده داشت به‌عنوان حضوری مؤثر و نقش‌آفرین یاد می‌شود. مطالعه مواردی که باعث افزایش عملکرد این نیروها در زمان جنگ شده است مانند بازسازی فوری مراکز درمانی، حضور این نیروها به‌عنوان قوت قلب برای سایر اقشار جامعه، انضباط و ارتقاء سازمانی، انطباق‌پذیری با شرایط موجود، تجهیز امکانات و نوسازی برای سازمان، عملکردی امدادی جمعیت در جبهه و جنگ، ارائه خدمات زمینی و هوایی، آموزش همگانی و تخصصی در کنار کیفیت زندگی و سلامت روان می‌تواند اطلاعات ارزشمندی برای شناخت عملکرد مثبت این نیرو در زمان بحرانی مانند جنگ در اختیار پژوهشگران و برنامه‌ریزان اجتماعی قرار دهد.

پیشنهادات تحقیق

این پژوهش به‌عنوان پژوهشی کیفی می‌تواند در کنار مطالعات کمی داده‌های آنان را پشتیبانی نماید. از آنجا که شناخت عملکرد هلال‌احمر در آن دوران بحرانی می‌تواند درس‌هایی را در اختیار این نیرو امروز قرار دهد، امید است این پژوهش به اهداف خود دست یافته باشد. بر اساس یافته‌های این پژوهش پیشنهاد می‌گردد:

- از تجربه این نهاد، در دوران دفاع مقدس برای دیگر نهادها استفاده شود.
- ایجاد کارگاه‌ها و فرصت‌های مناسب که بر تجربه هلال‌احمر دوران دفاع مقدس متکی باشد.
- تمرکز بر راهکارهایی که کیفیت زندگی و نشاط اجتماعی این نیروها را به دنبال داشته باشد.
- تمرکز بر پژوهش‌های کیفی که بر تجربه زیسته نیروهای هلال‌احمر در بطن جامعه و در دوران دفاع مقدس رخ داده شده در کشور قرار گیرد.

منابع

- اسدی کرد، غلامرضا (۱۳۹۹). جایگاه و نقش جمعیت هلال‌احمر جمهوری اسلامی ایران در جنگ عراق با ایران، بهداری رزمی دفاع مقدس و مقاومت، ۴(۱)، ۳۸-۲۱.
- آراستی، زهرا؛ ملکی‌کرم‌آباد، محمد مهدی و متوسلی، محمود (۱۳۹۰). عوامل نهادی تأثیرگذار بر پیدایش فعالیت‌های کارآفرینانه اجتماعی، توسعه کارآفرینی، ۲۸ (۲)، ۲۰۳-۱۸۵.
- پارسایان، علی و اعرابی، سید محمد (۱۳۹۲). مبانی تئوری و طراحی، در ترجمه دفت ال ریچارد (مؤلف)، تهران: نشر دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- پورساداتی، محمدرضا؛ محقق زاده، فائقه و عزیز زاده، سعیده (۱۴۰۱). حماسه سرخ: نقش و عملکرد جمعیت هلال‌احمر در دوران دفاع مقدس و شناسنامه شهدای امدادگر هلال، تهران: موسسه آموزش عالی علمی - کاربردی هلال ایران (وابسته به جمعیت هلال‌احمر).
- جلیلی، هادی (۱۳۹۲). درآمدی بر تحقیق کیفی، در ترجمه اوه فلیک، تهران: نشر نی.
- حسن‌آبادی، ابوالفضل (۱۳۸۵). تاریخ شفاهی در ایران، مشهد: انتشارات سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی.
- حسینی، نادر (۱۳۹۷). شناسایی معیارهای انتخاب مدیران شایسته در جمعیت هلال‌احمر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت استراتژیک، دانشگاه آزاد اسلامی شاهرود.
- دهقان، محمدرضا (۱۳۹۷). مقایسه سرمایه اجتماعی، تنظیم هیجانی و فرسودگی شغلی در بین امدادگران هلال‌احمر و افراد عادی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل، رشته روانشناسی بالینی.
- رهنما، سید حمید (۱۴۰۲). روپوش‌های خونین: بهداری رزمی سپاه پاسداران در عملیات کربلای ۵، تهران: مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس.
- سعیدپور، سعید و احمدی کهنعلی، رضا (۱۳۹۵). واکنش‌های راهبردی و تعیین‌های نهادی، مطالعات مدیریت راهبردی، ۲۵، ۴۳-۱۹.
- صفایی هوادرق، مهناز؛ صدری مجد، هانیه و حیدر پور شهر رضایی، عوض (۱۳۹۸). بررسی عملکرد بهداری رزمی در دفاع مقدس، انجمن آنستزیولوژی و مراقب‌های ویژه ایران، ۴۱ (۲)، ۴۰-۲۶.
- عمویی سراجاری، هادی (۱۳۹۸). مسئولیت مدنی هلال‌احمر در قبال حوادث طبیعی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرانزلی، کارشناس ارشد رشته حقوق خصوصی.
- غلامی، حمیدرضا؛ سرهنگی، فروغ و نجفی مهر، سهیل (۱۳۹۵). امداد و انتقال در هشت سال دفاع مقدس و تجارب آن، تهران: در قلم.

کاظمی، محسن؛ نورایی، مرتضی و شعبانی صمغ آبادی، رضا (۱۴۰۰). تحلیل و تبیین دامنه و رویکردهای مختلف در تاریخ شفاهی، پژوهش‌های تاریخی، ۱۳(۵۱)، ۲۰-۱.

کمالی‌فر، میترا (۱۴۰۰). آیه‌های مهربانی: خاطرات زنان امدادگر در دفاع مقدس. تهران: سوره‌های عشق.

مشبکی، اصغر؛ خدای، سهیلا و تقوی شوازی، الهه (۱۳۸۹). نظریه‌ی نهادی نوین تلفیقی و نقش آن بر ایجاد مزیت رقابتی، پژوهشنامه مدیریت اجرایی، ۱ (۳۸)، ۸۷-۶۷.

نورایی، مرتضی (۱۳۸۷). راهنمای نگارش تاریخ، تهران: جهاد دانشگاهی.

نیک‌رهی، مجتبی و اسماعیلی، عبدالله (۱۴۰۱). تاریخ شفاهی؛ از ضرورت تا محدودیت، پژوهش‌های تاریخ شفاهی، ۱(۲)، ۱۰۰-۹۲.

- Chizema, A., & Buck, T. (2006). Neo-institutional theory and institutional change: Towards empirical tests on the “Americanization” of German executive pay. *International Business Review*, 15 (5), 488-504.
- Goodstein, J. D. (1994). Institutional pressures and strategic responsiveness: employer involvement in work-family issues. *Acad Manage*, 37, 350-382.
- Guerreiro, M. S., Rodrigues, L. L., & Craig, R. (2012). Voluntary adoption of International Financial Reporting Standards by large unlisted companies in Portugal – Institutional logics and strategic responses. *Accounting, Organizations and Society*, 37, 482-499.
- Peng, M. W., & Chen, H. (2008). Strategic Responses to Domestic and Foreign Institutional Pressures in the China Toy Industry. *International Studies of Management and Organizations Review*.
- Scott, W. R. (2001). *Institutions and organizations*. Thousand Oaks, CA: Sage.